

Cuprins

Prefață	9
1. Mussolini.....	17
2. Hitler	51
3. Stalin	87
4. Mao	118
5. Kim Ir Sen	150
6. Duvalier.....	174
7. Ceaușescu	196
8. Mengistu	218
Postfață	237
<i>Bibliografie selectivă</i>	241
<i>Note</i>	257
<i>Mulțumiri</i>	297
<i>Index</i>	299

FRANK DIKÖTTER
CUM SĂ FII
DIKTATOR
CULTUL PERSONALITĂȚII
ÎN SECOLUL XX

Traducere de Doru Căstăian

POLIROM

2020

În 1930, al XVI-lea congres a fost salutat cu „aplauze furtunoase, îndelungate, care au devenit prelungi ovații”. Patru ani mai târziu, la al XVII-lea congres, aceste manifestări nu mai erau considerate potrivite, iar stenogramele au înregistrat „ovații extraordinare”, dar și oameni strigând „Trăiască Stalin al nostru!”. Întrunirea a primit numele de Congresul Îvingătorilor, deoarece delegații au sărbătorit succesul colectivizării agriculturii și industrializarea rapidă. Însă în culise membrii bombăneau, nemulțumiți de metodele lui Stalin. Unora le era teamă de ambițiile lui chiar și atunci când îl aclamau public. Se zvonea că a primit atât de multe voturi împotriva, încât unele buletine de vot au fost distruse¹⁴.

Stalin nu a făcut nimic. Știa cât de important este să ai răbdare, arătându-se mereu calm și calculat în împrejurări potrivnice. Însă la sfârșitul anului 1934, când Serghei Kirov, șeful organizației de partid din Leningrad, a fost împușcat mortal, Stalin a luat măsuri drastice. Acesta a fost începutul Marii Terori, iar membrii de partid care la un moment dat i s-au opus lui Stalin au fost arestați. În august 1936, Zinoviev și Kamenev, primii care au fost supuși unui proces-spectacol, au fost găsiți vinovați și apoi executați. Au urmat și alții, printre care Buharin și încă douăzeci de acuzați, care ar fi făcut parte din „Blocul troțkiștilor și al celor de dreapta”. Poliția secretă a terorizat mai bine de un milion și jumătate de cetățeni obișnuiți, care au fost supuși la interogatorii, torturați și, de cele mai multe ori, executați. La apogeul campaniei, în 1937 și 1938, numărul execuțiilor era de aproximativ o mie pe zi, oamenii fiind acuzați că erau dușmani de clasă, sabotori, opozanți sau speculanți, unii denunțați de propriii vecini sau propriile rude¹⁵.

Cultul căpăta proporții pe măsură ce teroarea se extindea. În 1934, Stalin nu era singurul ridicat în slăvi de către subordonați. La sfârșitul anilor 1920, practic orice șef, până și directorii întreprinderilor locale, îi puneau pe muncitori să îi afișeze portretele în semn de izbândă cu ocazia unor sărbători publice. Unii lideri au devenit un fel de Stalin în miniatură, copiindu-și maestrul în propriul fief, imortalizându-se în portrete și statui, înconjurându-se de adepți

care le înălțau osanale. Unul dintre aceștia a fost Ivan Rumianțev, un adulator al regimului care, în 1934, îl aclama pe Stalin, considerându-l un „geniu”. Se vedea pe sine ca pe un Stalin al Regiunii de Vest, impunând unui număr de 134 de gospodării agricole să primească numele lui. În primăvara anului 1937 Rumianțev a fost denunțat ca spion și împușcat³⁶.

Uneori, chiar și orașele erau numite după membri din Biroul Politic. Exista Stalingrad, dar și Molotov și Ordjonikidze. Când un lider nu mai era în grații, numele era rapid schimbat, așa cum s-a întâmplat cu nefericitele orașe Troțk și Zinovevsk. Însă în 1938, singurul nume acceptat ca egal cu cel al lui Stalin era Mihail Kalinin, președintele oficial al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste sau șeful statului între 1919 și 1946. Rolul său era pur simbolic, dar se achita admirabil de sarcini, semnând fără excepție toate decretul lui Stalin. Când soția lui a fost arestată deoarece l-a numit pe Stalin „un om tiranic și crud”, Kalinin nu a mișcat un deget³⁷.

În iunie 1934, la trei luni după Congresul Învingătorilor, Stalin a început să supervizeze tot ce ținea de aparatul de propagandă al statului. Imaginea lui era din ce în ce mai prezentă, un vizitator american observând portrete mari „pe panourile din jurul zonei de excavare pentru noul metrou din Moscova, pe fațadele clădirilor publice din Kazan, în «colțurile roșii» ale magazinelor, pe pereții camerelor de gardă și ai închisorilor, în magazine, la Kremlin, în catedrale, săli de cinema, peste tot”³⁸.

Între momentele în care semna condamnări la moarte și regiza procese-spectacol, Stalin găsea timp să se întâlnească cu scriitori, pictori, sculptori și dramaturgi. În toate formele artistice, individul a dispărut deoarece Stalin a impus un stil cunoscut sub denumirea de „realism socialist”. Arta trebuia să glorifice revoluția. Basmele au fost interzise, fiind considerate neproletare: copiii aveau să fie încântați de cărțile despre tractoare și mine de cărbune. Aceleași motive erau repetate la nesfârșit, în timp ce comitetele cenzurau textele și imaginile, dând naștere la ceea ce un istoric avea să numească „sala oglinzilor”. Din moment ce era întruchiparea revoluției, Stalin era

și figura cea mai proeminentă dintre toate: „Nu rareori se întâmpla ca muncitorii să-i compună lui Stalin scrisori în timpul unei întâlniri la Casa de Cultură Stalin a Întreprinderii Stalin din Piața Stalin a orașului Stalinsk”³⁹.

Stalinsk a fost doar unul dintre cele cinci orașe denumite după marele conducător. Au mai existat Stalingrad, Stalinabad, Stalino și Stalinagorsk. Numeroase parcuri, întreprinderi, linii de cale ferată și canale primeau de asemenea numele lui. Canalul Stalin, săpat de deținuți în timpul primului plan cincinal, de la Marea Albă până la Leningrad, la Marea Baltică, a fost deschis în 1933. Cel mai bun oțel se numea „stalinit”. „Numele lui te izbește în fiecare articol de ziar, în fiecare afiș, la orice post de radio”, remarca Eugene Lyons. „Imaginea lui este pretutindeni, construită din flori pe spațiile verzi, din becuri, se află pe timbrele poștale; este de vânzare în aproape orice magazin sub forma busturilor de ipsos sau bronz, în culori tipătoare pe ceșcuțe de ceai, în litografiile și cărți poștale.”⁴⁰

Numărul tipurilor de afișe de propagandă a scăzut de la 240 în 1934 la 70 în 1937, însă tirajul a crescut, din moment ce atenția era acum îndreptată spre conducător. Când oamenii obișnuiți apăreau în public, trebuiau să aibă mereu legătură cu el: să ridice privirea către el, să ducă panourile cu portretul lui în cadrul manifestațiilor publice, să-i studieze textele, să-l salute, să cânte despre el și să-l urmeze într-un viitor utopic⁴¹.

Stalin, acum omniprezent, a început să afișeze în public un zâmbet inofensiv. La urma urmelor, Congresul Învingătorilor anunțase în 1934 că socialismul a fost împlinit, iar un an mai târziu Stalin însuși a declarat că „viața a devenit mai fericită”. Stalin cel zâmbitor era înconjurat de mulțimi idolatre, dar mai exista și Stalin cel zâmbitor alături de copii care îi ofereau flori. O imagine care a circulat în milioane de exemplare îl înfățișa la o recepție la Kremlin, în 1936, primind flori de la o fetiță în costum de marinar pe nume Gelia Markizova (al cărei tată a fost ulterior împușcat, fiind considerat dușman al poporului). Stalin era Moș Gerilă, un fel de Moș Crăciun al Rusiei, zâmbind înțelegător copiilor care sărbătoreau Anul Nou.

Totul părea să fie un dar de la Stalin. Autobuzele, tractoarele, școlile, casele, gospodăriile agricole, toate erau oferite prin bunăvoința Lui, marele livrator de bunuri. Chiar și adulții erau, pare-se, copii, căci Stalin era și tatăl lor, sau era, mai bine-zis, „tătuca” sau *batiuška*, un alint adresat țarilor care aveau grijă de bunăstarea oamenilor. Constituția, care fusese votată la apogeul proceselor-spectacol în decembrie 1936, era Constituția lui Stalin⁴².

Orice nouă expresie era concepută de forurile superioare. În 1935, după ce tânărul scriitor Aleksandr Avdeenko și-a terminat discursul în care adresa mulțumiri Uniunii Sovietice, a fost abordat de Lev Mehlis, secretarul personal al lui Stalin, care i-a sugerat că ar fi trebuit să-i mulțumească mai degrabă lui Stalin. Câteva luni mai târziu, cuvintele lui Avdeenko de la Congresul Mondial al Scriitorilor de la Paris au fost transmise în Uniunea Sovietică; fiecare frază se termina cu „Îți mulțumesc, Stalin!” și „Deoarece sunt fericit, îți mulțumesc, Stalin!”. A avut succes ca scriitor și a fost de trei ori laureat al Premiului Stalin⁴³.

Alți scriitori mai puțin fericiți au fost trimiși în Gulag, sistemul lagărelor de concentrare extins în toată țara. În 1934, Osip Mandelștam, unul dintre cei mai mari poeți ai Rusiei, a fost arestat deoarece le-a recitat prietenilor apropiați un poem sarcastic și critic la adresa conducătorului, pentru ca apoi să moară într-un lagăr de tranzit câțiva ani mai târziu. Alții, poeți, filosofi, dramaturgi, au fost pur și simplu împușcați.

Din moment ce cultul trebuia să reflecte adulația poporului, poeziile și cântecele compuse de clasa muncitoare erau larg răspândite. De la o femeie din Daghestan au rămas următoarele cuvinte de prețuire: „Deasupra văii e piscul muntelui. Deasupra piscului e cerul. Dar, Stalin, cerul nu e înalt pe cât ești tu, doar gândurile tale se înalță mai sus. Stelele, luna pălesc în fața soarelui care păleşte în fața minții tale strălucite”. Seidik Kvarcea, un țăran colectivizat, a compus *Cântecul lui Stalin*: „Omul care a luptat în fruntea tuturor,/ Care a ajutat orfani, văduve, bătrâni/ Și în fața căruia tremură toți dușmanii”⁴⁴.

În ciuda impresiei de spontaneitate cultivate cu atenție, în 1939 a fost impus un canon rigid. Ziarele oficiale, oratorii și poezii cântau același imn, laudând „geniul fără seamăn”, pe „marele și iubitul Stalin”, „conducătorul și sursa de inspirație a clasei muncitoare din întreaga lume”, „marele și gloriosul Stalin, conducător și strateg strălucit al revoluției mondiale”. Cetățenii știau când trebuiau să aplaude în cadrul întrunirilor publice sau când să îi scandeze numele la diverse evenimente. Cheia succesului era repetiția, nu elementul de noutate, căci și lauda în exces putea fi periculoasă. După cum remarca Nadejda Mandelștam, soția poetului ucis, Stalin nu avea nevoie de adepți de niciun fel: el dorea ca oamenii să se supună fără crâcnire voinței sale și să nu aibă convingeri proprii. Aparatul de partid, de cele mai multe ori prin șeful cancelariei personale a lui Stalin, Aleksandr Poskrebîșev, decidea asupra fiecărui cuvânt și a fiecărei imagini. Dar și Stalin scria foarte mult, studia cu atenție ce se scria, modifica discursuri și revizua articole. În 1937 a șters cu grijă expresia „Cel mai mare om al timpurilor noastre” din știrea agenției TASS despre parada de 1 Mai. Stalin era un grădinar care își îngrijea în mod constant cultul, ajustându-l ici și colo pentru a-i permite să înflorească atunci când avea să îi vină vremea⁴⁵.

Cuvântul „stalinism” a intrat în vocabular atunci când Stalin a decis că era îndeajuns de potrivit. Se pare că Lazar Kaganovici, primul stalinist adevărat, a fost cel care a propus, la o cină la care participa și conducătorul, pe la începutul anilor 1930, „Să înlocuim «Trăiască leninismul!» cu «Trăiască stalinismul!»”. Stalin a refuzat modest, însă termenul a început să apară tot mai des din momentul în care Constituția a fost votată, pe 5 decembrie 1936: „Constituția noastră este marxism-leninism-stalinismul”. Câteva săptămâni mai târziu, în ajunul Anului Nou, Sergo Ordjonikidze a folosit această expresie cu mare priză la public într-un discurs intitulat „Țara noastră este invincibilă”, explicând cum a reușit Stalin să motiveze o armată de 170 de milioane de oameni cu „marxism-leninism-stalinismul” său⁴⁶.

Conferințele lui Stalin din 1924, publicate sub titlul *Despre bazele leninismului*, s-au vândut rapid după 1929, iar în 1934 erau în circulație mai mult de șaptesprezece milioane de exemplare din diverse lucrări ale sale. Dar leninismul nu era stalinism. Se simțea nevoia unui text fundamental, așa cum era *Mein Kampf*. A devenit și mai urgent din moment ce nu exista nicio biografie oficială a lui Stalin. Posibili hagiografi au fost descurajați deoarece trecutul suferea schimbări în mod constant. Una era să ștergi un comisar mort dintr-o fotografie, alta era să tot aduci modificări unei biografii. Chiar și cartea lui Henri Barbusse căzuse în dizgrație la scurt timp după publicare, în 1935, deoarece menționa lideri care între timp fuseseră arestați⁴⁷.

Soluția a venit prin intermediul *Cursului scurt de istorie a Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice*. Acesta prezenta linia directă a succesiunii, de la Marx și Engels la Lenin și Stalin. Au fost acoperite toate evenimentele din istoria partidului, fiind prezentate cititorului într-o narațiune clară în care linia de partid justă, reprezentată de Lenin și de urmașul său, Stalin, se afla în opoziție cu o serie de grupări deviaționiste care acționau împotriva partidului și care fuseseră înlăturate pe drumul către socialism. Stalin a autorizat scrierea *Cursului scurt* în 1935, și tot el a solicitat revizuirea textului în câteva rânduri, modificându-l de cinci ori până a aprobat publicarea lui, cu mare fast, în septembrie 1938. Cartea a devenit un text canonic, slăvindu-l pe Stalin ca pe un adevărat izvor de înțelepciune, vânzându-se în peste patruzeci și două de milioane de exemplare în Rusia și fiind tradusă în șaiszeci și șapte de limbi⁴⁸.

Pe 21 decembrie 1939 Stalin împlinea șaiszeci de ani. Cu șase luni în urmă, liderii lumii se înghesuiseră la cancelaria din Berlin să îl felicite pe Hitler. La Moscova, felicitările erau dovada publică a politicii capului plecat, liderii partidului publicând ode lungi în ediția de douăsprezece pagini a ziarului *Pravda*. „Cel mai mare om al timpurilor noastre”, exclama Lavrenti Beria, noul șef al NKVD. „Stalin, cel mai mare conducător al locomotivei istoriei”, declara Lazar Kaganovici. „Stalin este Lenin al zilelor noastre”, aclama Anastas